

Výskum hradu v Topoľčiankach

MATEJ RUTTKAY

V jeseni r. 1989 sa pri výkopoch na nádvorí národnej kultúrnej pamiatky kaštieľa v Topoľčiankach (okr. Nitra) zachytili múry z dovtedy neznámej stavby. Našiel sa veľký počet keramiky, železné predmety a sklo. Zisťovaciu sondáž previedla pracovná skupina pod vedením A. Ruttkaya a E. Rejholca, Zachytené fragmenty zaradili do stredoveku. Zistená situácia naznačila možnosť zásadného posunu v poznaní vývoja objektu a okolia. Keďže hrozilo ďalšie narušenie stredovekých objektov (výkopy pre kanalizáciu, atď.), prišlo sa v roku 1990 k vykonaniu záchranného výskumu (za aktívnej pomoci investora) (Ruttkay, M. — Ruttkayová, J. 1990).

Obec Topoľčianky leží na severovýchode Žitavskej pahorkatiny severne od Zlatých Moraviec, v doline potoka Leveš a Hostianskeho potoka, na svahoch Tribečských vrchov. Majú pahorkatinný chotár. Lokalita leží na miernej ostrožnej vyvýšenine na ľavom brehu potoka Leveš.

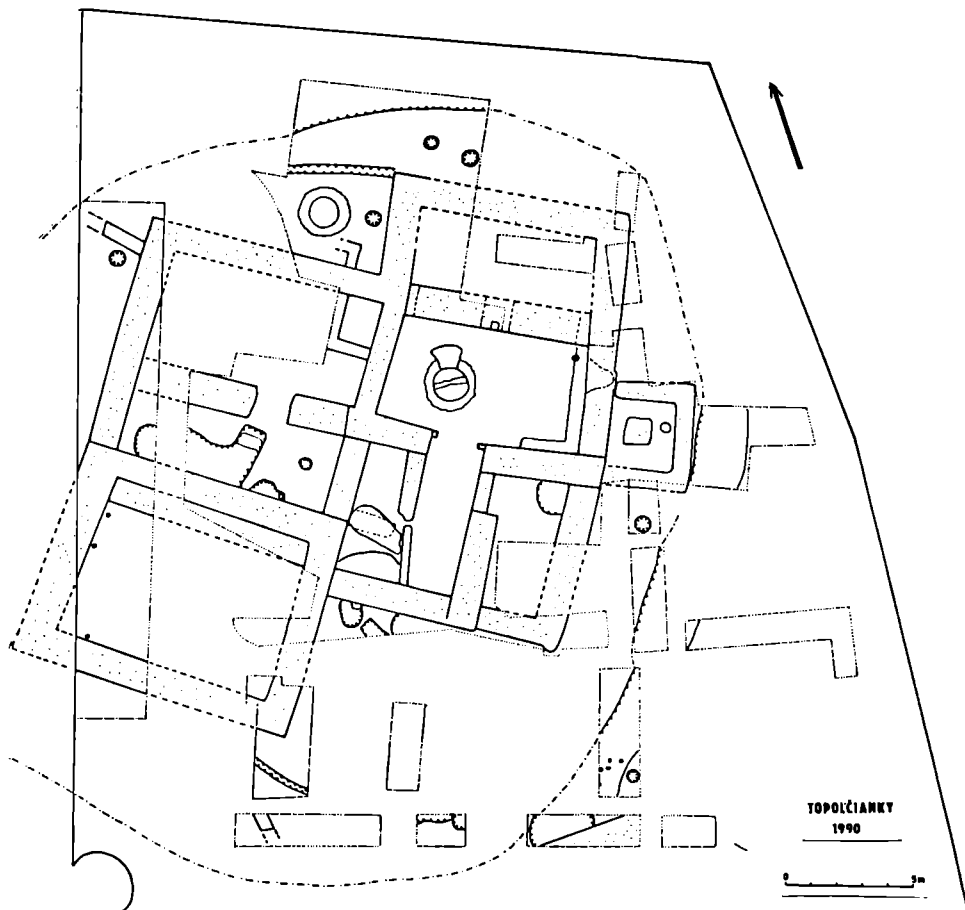
Z množstva písomných správ vzťahujúcich sa k obci, resp. k jej obyvateľom, či majiteľom, na tomto mieste uvedieme len základné informácie (Sedlák 1980, 467; Györfy 1966; Hromadová 1959; Vodrážka — Rakovský 1971).

Prvá zmienka o lokalite je z r. 1293 — Topolchen Parvum — v súvislosti s obchádzkou hraníc susedného kláštora. V r. 1307 získal majiteľ, syn Haslava Július Rúfus pre seba a svojich bratrancov právo ryžovať zlato v potoku Leveš (Zlatnianska, Topoľnica), ktorý tiekol pri pevnosti. Právo ryžovania zlata a dobývania iných kovov, ako aj všetkých minerálov im kráľ rozšíril aj na osady Somorova, Dobrochnya, Bohun a Nevidzany. V r. 1318 vymieňa Matúš Čak s comesom Haslavom Topoľčianky za obec Chotín pri Komárne, ale po oslabení Matúša Čáka sa opätovne vracia do Topoľčianok (sľúbil vernosť kráľovi). V r. 1321 majiteľia neďalekého hradu Hrušov vyplienili Topoľčianky. V r. 1330 povýšil Karol Robert majiteľov Mikuláša a jeho brata Gregora do šľachtického stavu (de Kistopulchan).

V štyridsiatych rokoch Mikuláš prestavuje pevnosť a v blízkosti dáva vystaviť kostol (1351). Husiti sa do Topoľčianok dostávajú po obsadení Považia a Ponitria v r. 1428. Majiteľ Klement sa k nim pripája a s ich pomocou získal aj neďaleký Hrušov. Správa z r. 1458 eviduje nariadenie Mateja Korvína na zbúranie vodného hradu (asi sa nerealizovalo). Portálny súpis z r. 1534 uvádza 8 portálnych usadlostí (každá najmenej s 8 členmi) a ďalších 14 usadlostí bolo od dane oslobodených. Na jar r. 1535 Jan Záblatký s dvomi bratmi, svojimi ozbrojencami a tureckou posádkou usadenou na Hrušove podpálili a vyrabovali celú pevnosť.

Krajinský snem z r. 1559 nariaďuje zbúranie pevnosti, pretože je nedbalo strážená a nedostatočne opevnená. Od r. 1561 do r. 1723 sa Topoľčianky stávajú sídlom Tekovskej župy. Majiteľ Ján Topoľčiansky je od r. 1567 hlavným služným stoličným a patrí k hlavným veliteľom vojsk bojujúcich proti Turkom. V r. 1578 je hrad zaradený do obranného systému hraničných pevností. V r. 1598 Ján Topoľčiansky zomiera a jeho synom Pavlom vymiera mužská vetva rodu de Kis Topulchany.

Od r. 1616 sa stáva majiteľom Ladislav Petheö. Jeho dcéra sa vydala za Pavla

Obr. 3. 1. Celkový plán lokality.

Rákoczyho a ich syn Leopold Juraj Rákoczy na rozkaz kráľa objekt opevnil palisádami a ohradil priekopou. V r. 1660 sa majiteľom stáva Ladislav Rákoczy s manželkou Alžbetou. Nápis na erbe nad vchodom do kaštieľa informuje o tom, že manželia dali hrad obnoviť, prestavba ukončená v r. 1662. O dva roky Ladislav umiera a správa z r. 1666 opäť konštatuje zlý stav objektu. Od r. 1667 sa majiteľom stáva Imrich Erdödy a podľa správ stále prebieha úprava pevnosti (v r. 1671 je župa upozorňovaná, aby sa pousilovala s ukončením prác). V r. 1707 prešlo panstvo na Františka Rákoczyho II. Počas kuruckého povstania bola pevnosť čiastočne spustošená. V r. 1742 ju dáva opevniť Karol Zichy (nový majiteľ). Neskôr sa stáva majiteľom rod Keglevichovcov — dávajú pristaviť známu klasicistickú časť (r. 1825—1830). Od r. 1890 kaštieľ vlastní arciknieža Karol Ludvig a Habsburgovci ho vlastnili až do záveru prvej svetovej vojny.

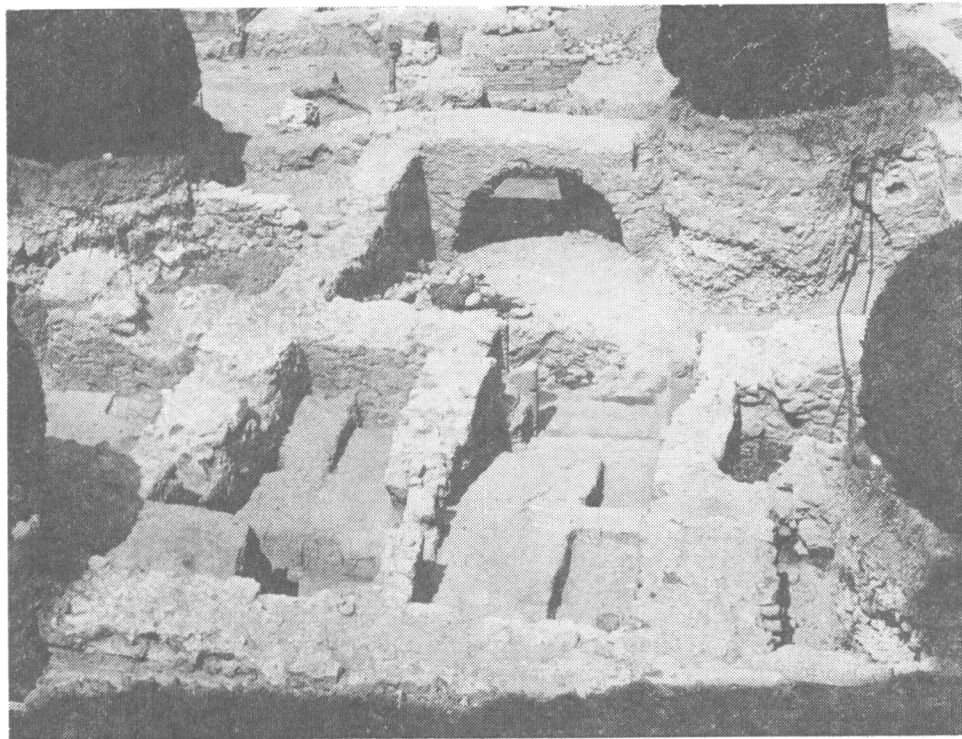
Archeologický výskum trval 6 mesiacov. Počas nich sa súvisle preskúmala zhruba polovica plochy nádvorja a zostávajúca časť (zasypané priekopy) sa skúmala systémom rezov. Všetky priestory, resp. sondy sa odkrývali kombináciou plošného výskumu s rezmi, t. j. boli postupne odkrývané reálne vrstvy a minimalizovala sa možnosť zlúčenia dvoch horizontov. Okrem stredovekých architektonických zvyškov sa preskúmalo 20 objektov (prevažne ich časti) zo 7.—15. stor.

Včasnostredoveká kultúrna vrstva sa zachytila na ploche zhruba 40 m², t. j. tam, kde nebola porušená neskoršími zásahmi (výkopy základov, pivníc, kanalizácia, atď.). Najideálnejšie zvrstvenie je zachované v priestoroch 2, 3, 10, 11, 13, 14, kde sú zachytené horizonty z 9.—13. stor. temer bez narušenia. V priestoroch č. 2, 3, 20 je zistená aj vrstva zo 6.—8. stor.

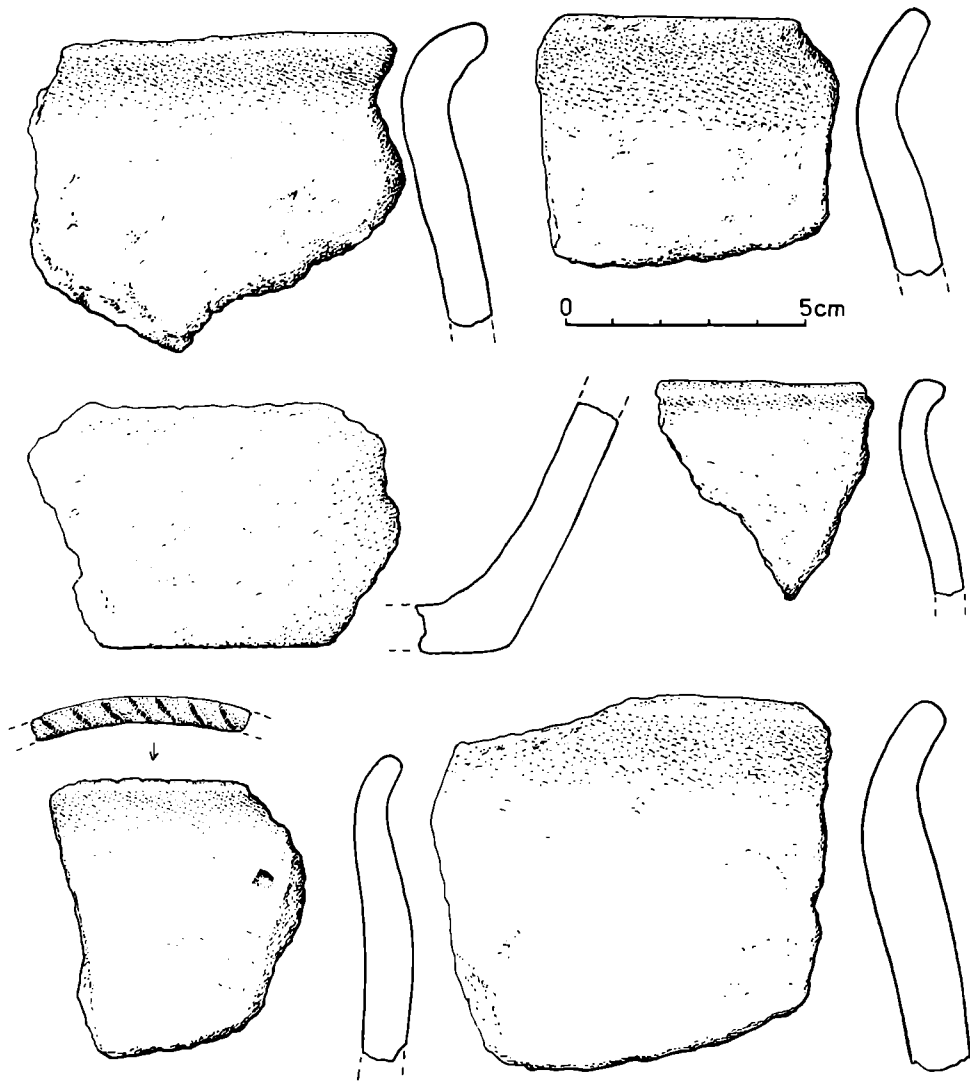
Tri objekty (resp. ich časti) (obj. 9, 15, 19A) prezentujú včasnoslovanské osídlenie. Sú to nepravidelné jamy s čiernou výplňou. Obsahujú málo nálezov — keramiky a zvieracie kosti. Získané črepy sú vyrobené z hrubozrnného materiálu s prímiesou drobných kamienkov. Nezachytili sa doklady o použití hrnčiarskeho kruhu — hrnce sú vyrobené vo voľnej ruke. Všetky črepy sú nezdobené (s výnimkou presekávaného okraja) (obr. 3) a sú blízke keramike tzv. pražského typu. Presnejšie časové zaradenie je obtiažne, predbežne ich datujeme do 6.—8. stor.

Do 9.—10. stor. patria dva objekty — jamy. Črepy z ich výplne boli vyrobené z nekvalitného materiálu, sú na nich badateľné stopy po obtáčaní na kruhu (vlnovky a obežné línie).

Sledovaná poloha je po prvý krát hustejšie osídlená v druhej polovici 12. stor. a na začiatku 13. stor. Už v tejto fáze je zachytená v severnej časti polohy ostrá priekopa. Spomedzi objektov je jedna zásobnicová jama, jeden príbytok — zemnica a zostatok sú plytké jamy. Obj. č. 7 je pôvodným účelom zásobnicová jama neskôr využitá ako odpadová (obsahovala množstvo mazanice). Dôležité je preskúmanie väčšej časti zahĺbenej zemnice so schodovitým vstupom zo severovýchodnej strany (obr. 4). Je možné rekonštruovať jej štvoruholníkový pôdorys (steny zvislé, dno rovné, mierne

Obr. č. 2. Pohľad na zvyšky odkrytej architektúry.

Obr. č. 3. Keramika tzv. pražského typu, 6.—8. stor.

preliačené, kolové jamy ani vykurovacie teleso sa nezachytili). V čiernej výplni sa nachádzal veľký počet keramických zlomkov (hrubšia i jemnejšia keramika) (obr. 5), zvieracích kostí a fragmenty železných predmetov. Preplavovaním výplne sa získal bohatý paleobotanický materiál.

Približne v druhej polovici 13. stor. je na uvedenej polohe vybudovaná prvá kamenná stavba vežovitého typu. Stála v južnej časti plochy vymedzenej vodnou priekopou (napájanou z potoka Leveš) a na vnútornej strane palisádou (zachoval sa palisádový žlab š. — 40 cm, hl. 80 cm). Stavba má pôdorys nepravidelného štvoruholníka s rozmermi (dĺžky stien) 10,4 m, 10,7 m, 9,4 m, 8,8 m. Pomerne malá šírka múrov (107—130 cm) naznačuje, že to nie je typ veže známy z okolitých oblastí (Ruttkay A. — Ruttkay M. 1990) a je pravdepodobné že horná časť bola postavená z dreva.

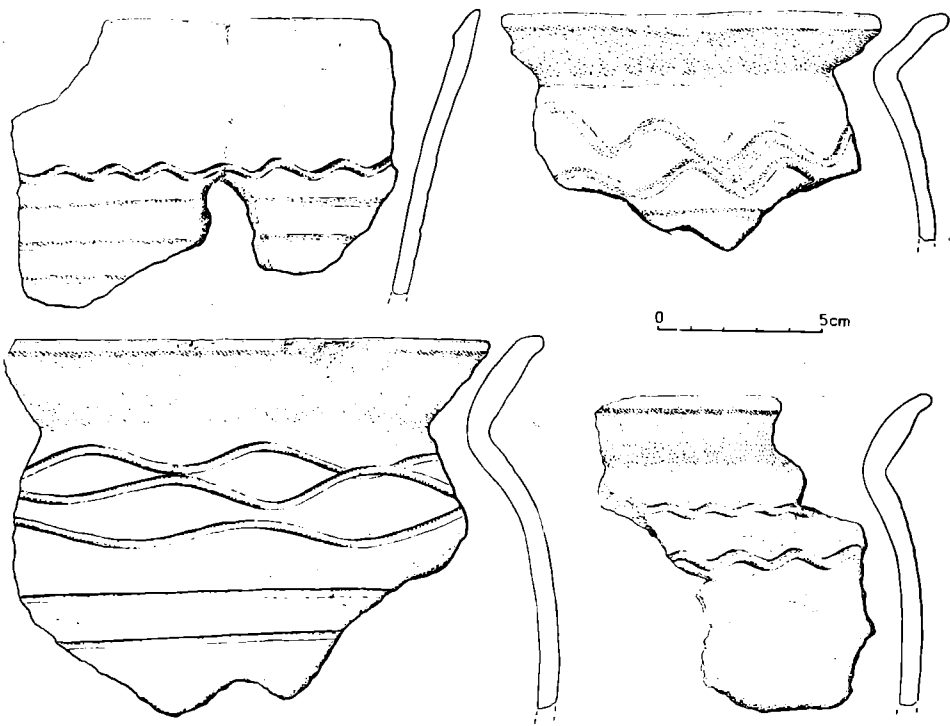
Základy sú zahĺbené 80–100 cm najviac v rohoch, najmenej v strede dĺžky stien. Použité sú väčšie kamenné bloky (často jeden rozmer dosahuje 80–90 cm) v kombinácii s menšími lomovými kameňmi, spájané zrnitou maltou. Vnútorň priestor má rozmery 7,7×6,7 cm. Nadzemné murivo je zachované do výšky 70–100 cm a je bez omietky. Dlážka je vymazaná hlinou.

Datovanie tejto fázy do druhej polovice 13. stor. umožňujú v prvom rade superpozície. Stavba porušila dva objekty z druhej polovice 12. a zo začiatku 13. stor. a výkop zo 14. stor. rešpektoval stojace múry. Málo priekazný je materiál z vrstvy nad dlážkou, a to preto, lebo stavba sa využívala aj v nasledujúcich storočiach.

Obr. 4. Obj. 2 — zemnica porušená výstavbou veže 12./13. stor.

V priebehu 14. stor. sa postupne zastavuje voľné priestranstvo medzi vežou a vnútorným okrajom priekop. Novovzniknutý objekt rešpektuje geomorfologické danosti terénu (výkopy priekop), t. j. je mierne nepravidelný (max. rozmery 19,5×22,5 m) (obr. 1, 2). Juhozápadný roh zabieha pod dnešné západné krídlo kaštieľa. Vonkajšie múry majú šírku 110–130 cm, vnútorné 30–130 cm. Vzájomne previazané sú len

Obr. č. 5. Obj. 2 — výber keramických nálezov z objektu.

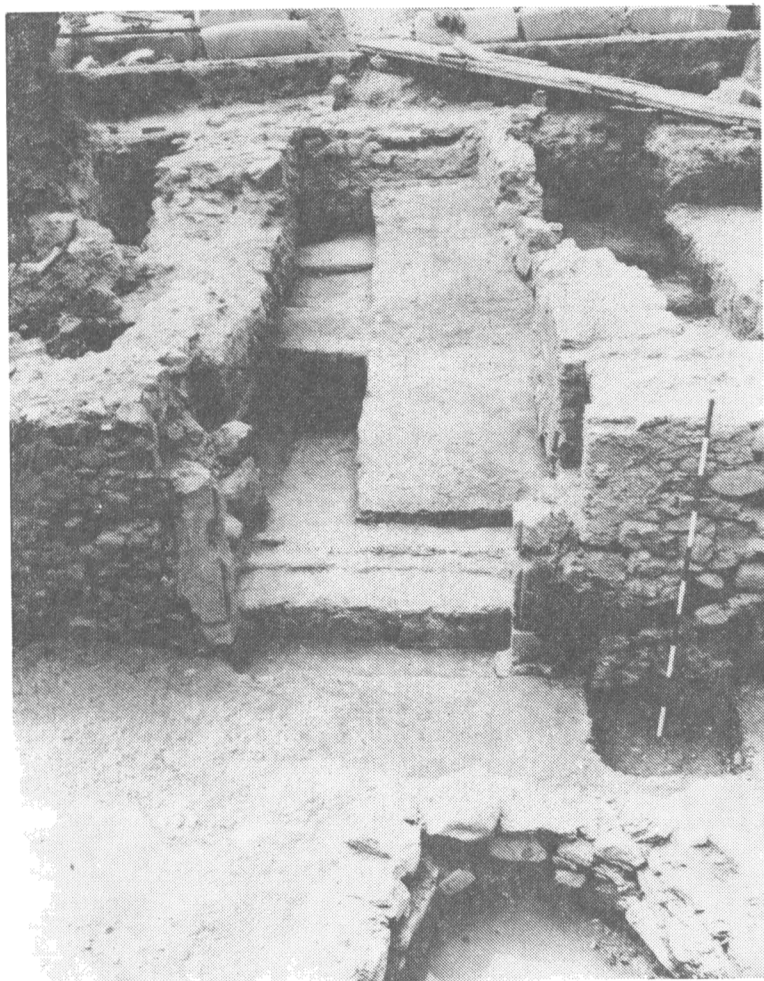
vonkajšie rohy, ostatné múry sú k sebe priložené, prípadne spojené akýmisi kapsami. Použitý je prevažne lomový kameň a výnimočne i riečne okruhliaky pospájané vápnitou liatou, alebo vápnitopiesčitou maltou. Zachovali sa základy a zčasti aj nadzákladové murivo. V niektorých úsekoch sa výnimočne zachovala omietka (v zásype sa našli časti omietky maľovanej červnými pásmi). Spolu s vežou malo prízemie 7, resp. 8 priestorov. Preskúmala sa aj čiastočne zahĺbená pivnica s rampovitým vstupom z južnej strany a zvyškami gotického pieskovcovitého ostenia so zachovanými železnými závesmi (obr. 6). Bezprostredne pri vstupe do pivničného priestoru sa zachovali tri schody dláždené pieskovcovými platňami. Vo východnej stene sa zachovalo pivničné okienko (z vonkajšej strany 40 cm nad úrovňou terénu). Priestor je predelený na dve časti priečkou s dvomi oblúkovitými prechodmi. Severná miestnosť má kameňami dláždenú podlahu.

V 15. stor. patrila k hradu studňa (č. 2) medzi severným múrom a priekopou (kamenná konštrukcia, vnútorný priemer 120 cm). Je možné, že vznikla v staršom období, avšak nebola možnosť doskúmať ju až po dno. Na začiatku 16. stor. bola k východnému múru pristavená v pôdoryse mierne lichobežníková veža (4,2×3,3 m) (šírka múrov 65–70 cm). Zaujímavý je stredový kamenný murovaný pilier (105×90 cm). Určenie jeho funkcie je nejasné a tým aj účel spodného priestoru veže.

Datovanie uvedených architektonických častí je možné v prvom rade na základe superpozícií, nálezov zo stavebných jám, resp. základových rýh a z materiálu získaného zo zásypových vrstiev. Odkryvom sa podarilo nazhromaždiť veľký počet predmetov, z ktorých najväčšia časť je datovaná do druhej polovice 16. a na začiatok 17. stor. (zo zásypov) — to je horizont po zániku funkčnosti hradu. Takéto zatriedenie umožňuje

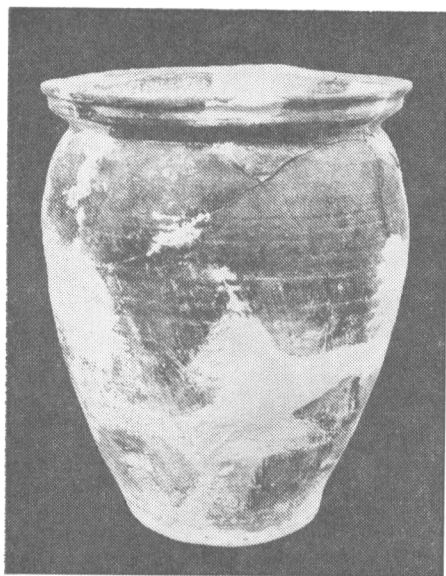
samotný keramický inventár (obr. 7, 8), ale obzvlášť nálezy mincí. V spodných častiach zásypov rampovitého vstupu a severného pivničného priestoru sa našli mince Vladislava II. (1471—1516), Ferdinanda I. (1526—1564) z r. 1554, 1556, 1564 a Rudolfa II. (1576—1608) z r. 1581 (určil J. Hunka).

Keramika je v naprostej väčšine oxydačne vypálená a vysokej kvality (hrnce, misy, džbány, fľaše, pokrievky). Časté sú nálezy hrncovitých a komorovitých kachlíc. Naj-

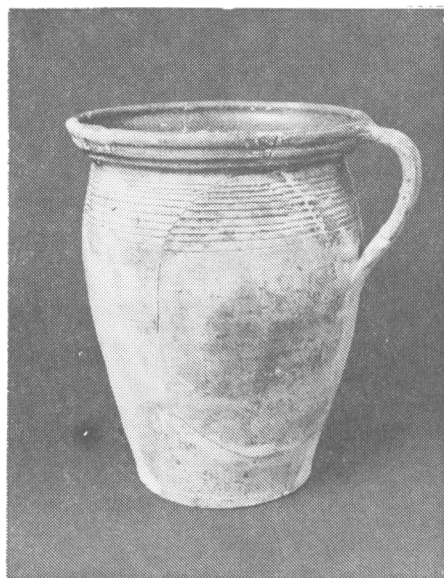

Obr. č. 6. Priestor č. 6 — vstup do pivnice 14.—15. stor.

väčší počet fragmentov je z neglazovaných kachlíc s námetom Ukrižovanie (na povrchu sú stopy bieleho maľovania). Našli sa i neglazované kachlice s rastlinnými (rozeta), alebo geometrickými ornamentami, resp. zeleno, či polychrómne glazované s námetmi Zvestovanie (obr 11) sv. Margaréta, sv. Ladislav. V zlomkoch sa uchovali kachlice sv. Juraj zabíja draka, jazdec na love, lov, štítonoš s uhorským znakom, ozbrojenec s dvojsečným mečom, rôzne druhy rímsových kachlíc s cimburím.

Obr. č. 7. Priestor č. 2 — hrniec z dlážky 15./16. stor.

Obr. č. 8. Priestor č. 6 — hrniec zo zásypovej vrstvy 16. stor.

Zaujímavé je množstvo železných predmetov — kovania a závesy okien a dverí, hroty šípov z kuší, strelné gule množstvo kincov, nože s kosteným obložením. Za zmienku stoja bronzové zlatnícke váhy, veľké ozdobné hrkálky, medený náprstok atď. Časté sú nálezy zo skla, v horizonte 16. stor. prevažujú ploché kotúčové vitráže, v 17. stor. rôzne formy pohárov a fliaš (obr. 10).

V 17. stor. bola do zásypu, ktorým bol hrad „zrovnaný so zemou“ vykopaná kamenná studňa (obr. 12) a kameňmi obmurovaná odpadová jama. V jame sa našlo množstvo keramiky, zvieracích kostí, rastlinných zvyškov, skla, železných predmetov, bronzový mažiar (obr. 9), dve menšie bronzové nádobky, atď. V tomto období stála ešte juhovýchodná časť z bývalej stavby, používaná pravdepodobne až do záveru 17. stor. a potom bola rozobraná (minca Ferdinanda II. z r. 1622, keramika — hrnce, misy, pokrievky, taniere, železné nože s kosteným obložením rukoväte, hlinené fajky, atď.).

Na základe získaných poznatkov je možné rekonštruovať vývoj opevneného sídla nasledovne. Už na prelome 12. a 13. stor. je vybudovaná priekopa napájaná z blízkeho potoka (možno i sám potok zčasti upravený na priekopu). Prítomnosť rozsiahlejšej zástavby sa nepodarilo preukázať. Zachytili sa len časti zahĺbených objektov — zemnica a jama.

V druhej polovici 13. stor. vzniká kamenný hrad — vežovitá stavba excentricky umiestená na ploche ohraničenej priekopou a z vnútornej strany palisádou.

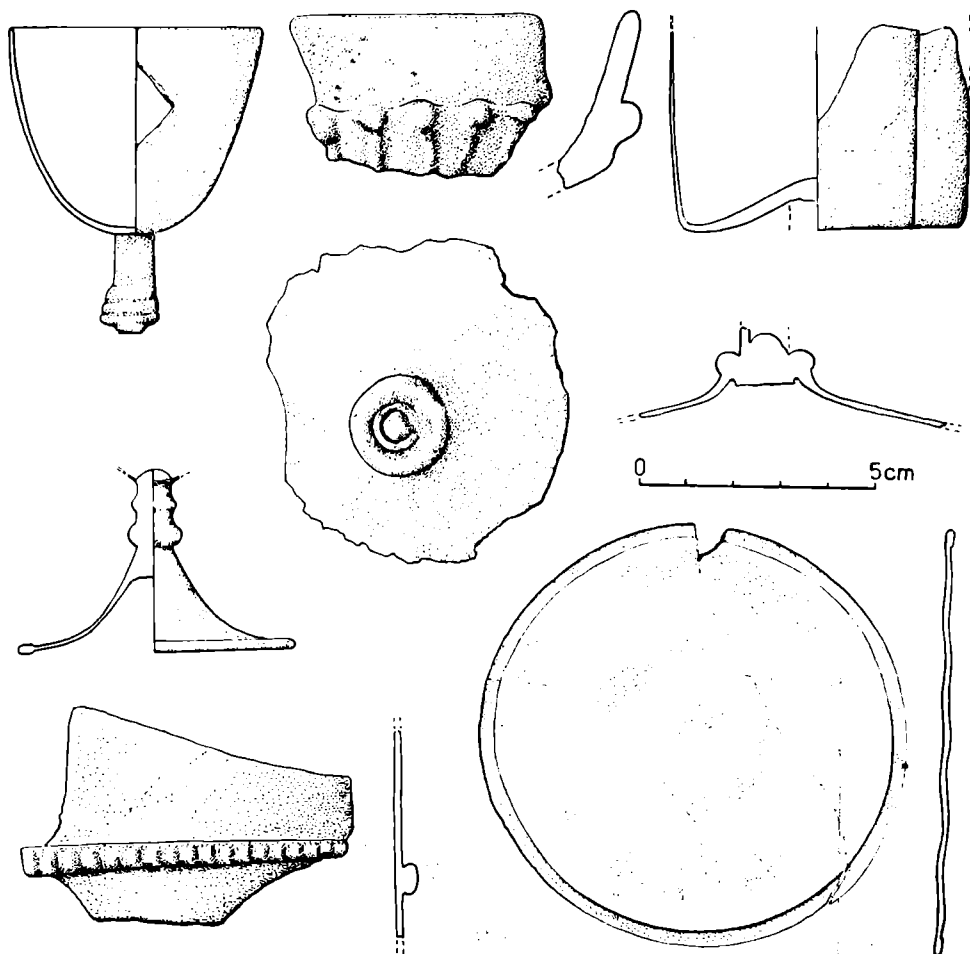
V 14. stor. sú postupne k veži pristavované ďalšie časti a v závere storočia vzniká celok o rozmeroch 19,5 × 22,5 m. Jeho mierne nepravidelný tvar je spôsobený rešpektovaním daností terénu. Z južnej strany je zachytený vstup do pivničného priestoru a naznačuje, že aj hlavný vchod do nadzemných priestorov mohol byť v týchto miestach. Podporoval by to aj nález monutného dreveného stĺpu zapusteného do dna priekopy (∅ 70 cm) v blízkosti tohoto vstupu a tiež oblúkovite usporiadané kolové jamy v svahu priekopy. Tento fakt tu dovoľuje predpokladať drevený most (padací ?). Aj neskorší vstup do renesančného kaštieľa bol z tej istej strany.

Písomné pramene dokladajú chátranie objektu už v 15. stor. (1458 nariadil Matej Korvín jeho zbúranie). K zbúraniu nedošlo a na začiatku 16. stor. je k východnej stene pristavená obranná veža. Písomný doklad o vypálení a vyplienení hradu z r. 1535 asi naozaj dokladá také zdevastovanie polohy, že pevnosť ostáva chátrať (široká požiarová vrstva, aj na svahu priekop). Ešte v r. 1559 bolo nariadené pevnosť zbúrať, ale už v r. 1578 je zaradená medzi hlavné protiturecké hraničné pevnosti, t. j. museli tu byť vy-

Obr. č. 9. Priestor č. 5 — bronzový mažiar, 17. stor.

konané zásadné kvalitatívne zmeny, čo podporuje aj archeologická situácia. Plán obnovy bol pojatý oveľa veľkorysejšie, ako kedykoľvek predtým (ide o výstavbu úplne nového objektu dookola „starého“ hradu). Priekopy sa zasypali a pred nimi, resp. pred novou stavbou sa budujú nové, vymedzujúce oveľa väčší priestor. V prvej fáze sa stavia severné opevnenie s dvomi baštami a azda aj časť východného (dnes súčasť stojaceho kaštieľa). Chátrajúce ruiny v centrálnej časti („starý“ hrad) sú využívané ako zdroj stavebného materiálu a ako odpadový priestor. V 17. stor. ostáva stáť už len jeho juho-východná časť, akási veža uprostred nádvorja. V jej blízkosti je vybudovaná studňa (obr. 12) zásobujúca užívateľov najmenej do polovice 19. stor.

Obr. č. 10. Výber z nálezov skla 16.—17. stor.

Na niektorých neporušených miestach vo vnútorných priestoroch „starého“ hradu sa nad zásypmi zo 16. a začiatku 17. stor. zachytila 4–6 cm široká kvalitná maltová dlážka. V zisťovacích rezoch sa jej náznaky zachytili aj mimo samotnej stavby (na viacerých miestach sa podlaha pripájala k múrom). Je pravdepodobné, že po zasypaní zvyškov architektúry je nádvorie nad „starým“ hradom „vydláždené“ maltovitou vrstvou. Menej pravdepodobný je variant, že po čiastočnom zbúraní sa objekt obnovuje na starých základoch [znamenalo by to, že západné krídlo dnes stojaceho kaštieľa by bolo postavené najskôr v závere 17. stor. (superpozícia), čo nekorešponduje s architektonickým prieskumom (Križanová 1954, 123–127)], a používa sa až do záveru 17. stor.

Výsledky archeologického výskumu úplne zmenili doterajšie poznatky o vývoji tohoto priestoru v stredoveku. Aj napriek tomu, že sa lokalita v písomných prameňoch po prvý krát spomína až v závere 13. stor. je isté, že tu osada, dokonca opevnená, stála už koncom 12. a na začiatku 13. stor. Významné je i zachytenie staroslovanského osídlenia zo 6.–8. stor.

Pre lepšie pochopenie historickej situácie je potrebné uvedomiť si polohu lokality

Obr. č. 11. Priestor č. 2 — kachlica s motívom Zvestovanie.

Obr. č. 12. Priestor č. 6 — studňa so drevenou vzperou 17.—18. stor.

na strategicky dôležitej spojnici medzi horným Ponitím, Požitavím a Pohoroním. V 13.—14. stor. vzniká na hornom Požitaví značná koncentrácia opevnených sídiel drobnejšej šľachty (obr. 13), z ktorých niektoré po krátkej existencii zanikajú — Velčice (Habovštiak 1985, 321—322), Obyce (Veliačík 1987, 107—108, obr. 48—50), Kostofany pod Tribečom—Studený vrch (J. Porubský, nátl. spr. AÚ SAV v Nitre) a ďalšie sa rozrastajú — Jelenec—Gýmeš (Fialová—Fiala 1966, 181—185), Hrušov (Fialová—Fiala 1966, 172—175, Fügedi 1977, 143—144), Zlatno—Čierny hrad (SPS 1969, 472). Je pravdepodobné, že zaniknutých opevnených sídiel vidieckej šľachty ze 13.—14. stor. je ešte viac (napr. Neverice — zvyšky architektúry so stredovekými nálezmi (Ruttkayová—Ruttkay 1988). Takáto monutná koncentrácia pokračuje aj ďalej na západ, smerom k Nitre, kde je niekoľko nižšie položených, zväčša vodných hrádok s pomerne krátkou dobou trvania (prevažne 13.—14. stor.) — Nitra—Hrnčiarovce (Ruttkayová—Ruttkay 1990), Nitra—Chrenová — Mačací zámok (Janšák 1931, 43—44), Branč (Janšák 1931, 43—44), Branč (Janšák 1931, 35—36; Habovštiak 1985, 258—260). Podobná je aj situácia na druhej, severnej strane pohoria Tribeč (Ruttkay A. 1989, 57—106) — Kolačno—Michalov vrch (Ruttkay A. 1981, 407—427), Partizánske—Šimonovany (Ruttkay A. — Ruttkay M. 1990) atď.

Uvedené fakty poukazujú na dôležitosť tejto oblasti v rámci stredovekého Uhorska a nabádajú k podrobnému výskumu aj ďalších fortifikácii tejto oblasti, ale aj ich zázemia. Poukazujú na zložitosť spoločenskej štruktúry a to najmä v 13. stor., kedy začína výrazne narastať počet drobnej vidieckej šľachty.

Výskum v Topoľčiankach je len jedným ohnívom v reťazi poznania týchto zložitých problémov. Na ich priblíženie bude potrebné v danom regióne vykonať čo najpodrobnejší povrchový prieskum (začalo sa s ním v r. 1985) a konfrontovať sídla šľachty s celkovou štruktúrou osídlenia, so zisteným počtom dedín, kostolov či cintorínov. Len na základe dôkladného poznania jednotlivostí je možné reálne a objektívne hodnotiť celkový stav a výskum v Topoľčiankach je v tomto smere veľkým krokom vpred.

Literatura

- FIALOVÁ, H.—FIALA, A., 1966: Hrady na Slovensku, Bratislava.
 FÜGEDI, E., 1971: Vár és társadalom a 13.—14. században, Budapest.
 GYÖRFFY, GY., 1966: Az árpádkori Magyarországnak történeti földrajza I (A—Cs), Budapest.
 HABOVŠTIÁK, A., 1985: Stredoveká dedina na Slovensku, Bratislava.
 HROMADOVÁ, L., 1959: Kaštieľ v Topoľčiankach, Bratislava.
 JANŠÁK, Š., 1931: Staré osídlenie Slovenska. In: SMSS 25, Turčiansky Sv. Martin.
 KRÍŽANOVÁ, E., 1954: Kaštieľ v Topoľčiankach. In: Pamiatky a múzeá 3, s. 123—127, Bratislava.
 RUTTKAY, A., 1981: Zaniknutý hrad na Michalovom vrchu medzi Klížskym Hradištom a Kolačnom, okr. Topoľčany. In: Archaeol. hist. 6, s. 407—427, Brno.
 RUTTKAY, A., 1989: Feudálne sídla a fortifikačné zariadenia na Slovensku pred polovice 13. stor. (Problematika a novšie výskumy). In: ZSNM LXXXIII — História 29, s. 57—106, Bratislava.
 RUTTKAY, A.—RUTTKAY, M., 1990: Archeologický výskum kaštieľa v Partizánskom—Šimonovoch. In: Študijné zvesti AÚ SAV v Nitre, v tlači.
 RUTTKAY, M.—RUTTKAYOVÁ, J., 1990: Záchranný výskum v Topoľčiankach. In: AVANS r. 1990, Nitra, v tlači.
 RUTTKAYOVÁ, J.—RUTTKAY, M., 1988: Súpis archeologických nálezov v zbierkach Mestského múzea v Zlatých Moravciach, v tlači.
 RUTTKAYOVÁ, J.—RUTTKAY, M., 1990: Stredoveký hrádok v Nitre—Hrnčiarovciach. In: AVANS v r. 1990, Nitra, v tlači.
 SEDLÁK, V., 1980: Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae Tomus I, Bratislava.
 SPS 1969: Súpis pamiatok na Slovensku, 3. Bratislava.
 VELIAČIK, L., 1987: Prieskum výšinných poléh v okolí Zlatých Moraviec. In: AVANS v r. 1986, Nitra, s. 107—198.
 VODRÁŽKA, J.—RAKOVSKÝ, Š., 1971: Topoľčianky, Nitra.

Grabung auf der Burg in Topoľčianky

Im J. 1990 wurde im Hof der Burg in Topoľčianky (eines Nationalen Kulturdenkmals) im Bez. Nitra eine Rettungsgrabung unternommen (Abb. 1, 2). Auf einer mäßig erhöhten Landzunge am linken Ufer des Baches Leveč stellte man eine bereits im G. Jhd. beginnende und bis zum 8. Jhd. anhaltende Besiedlung fest: davon zeugen – von einer Kulturschicht abgesehen – drei Objekte, deren keramisches Inventar den Gefäßen des Prager Typs (Abb. 3) nahe kommt. Eine dünne Besiedlung existierte hier auch im 9.–10. Jhd. (zwei Gruben, Siedlungsschicht).

In der zweiten Hälfte des 12. und am Anfang des 13. Jhdts. wurde die Lokalität zum erstenmal dichter besiedelt. Außer unbedeutenden Gruben und einer Vorrats- resp. Abfallgrube legten wir ein Grubenhaus zum größeren Teil frei, dessen stufenartiger Eingang auf der nordöstlichen Seite lag (Abb. 4). Die Ausfüllung dieser Objekte enthielt Keramik (Abb. 5), Tierknochen und Fragmente von verschiedenen Gegenständen aus Eisen. An der Nordseite des Areals untersuchten wir auch einen Abschnitt des Wassergrabens.

Ungefähr in der zweiten Hälfte des 13. Jhdts. wurde hier der erste turmartige Steinbau errichtet, dessen oberer Teil möglicherweise aus Holz erbaut war (Datierung durch Superpositionen).

Durch den schrittweise erfolgenden Anbau weiterer Baueinheiten an den Turm während des 14. Jhdts. war hier am Ende dieses Jahrhunderts ein Komplex im Ausmaß von 19,5 × 22,5 m entstanden. Der Grundriß dieser Burg ist nicht ganz regelmäßig, weil man die Konfiguration des Terrains, bzw. den Verlauf der bereits ausgehobenen Gräben berücksichtigte. Im südlichen Teil, wo wir einen rampenartigen Kellereingang entdeckten (Abb. 6), dürfte man auch den Eingang in die oberirdischen Räume, resp. die Existenz einer Holzbrücke voraussetzen. Im 15. Jhd. ist der Verfall des Objekts belegt (Verordnung es niederzureißen aus dem J. 1458). Am Anfang des 16. Jhdts. baute man an die östliche Mauer einen Abwehrturm an. Ein Vermerk aus dem J. 1535 verzeichnet eine so schwere Plünderung und Feuerbrunst der Burg, daß man die devastierte Festung verfallen ließ (Brandschicht). Dem Erlaß von 1559 zufolge sollte sie geschleift werden. Statt dessen begann man aber außerhalb der Burgteilweise an den zugeschütteten Gräben – neue Befestigungen zu errichten. Die meisten Räume der „alten“ Burg waren in der zweiten Hälfte des 16. und am Beginn des 17. Jhdts. mit Erdschutt angefüllt worden (Abb. 7, 8). Im J. 1578 wurde der Bau unter die wichtigsten Grenzschutzanlagen gegen die Türken eingereiht. Von der „alten“ Burg blieb nur mehr ihr südöstlicher Teil stehen. Inmitten des Hofes der „neuen“ Burg grub man durch die Verschüttungsschichten der „alten“ Burg einen Brunnen (Abb. 12) und unweit davon eine gemauerte Abfallgrube, die eine große Menge Material enthielt (Abb. 9, 10).

Zum Schluß wendet der Autor seine Aufmerksamkeit der Lage dieser Burg in der gegebenen Region zu: sie liegt auf dem strategisch wichtigen Weg, der den oberen Lauf der Nitra mit der Požitaví genannten Gegend und dem Landstrich am Fluß Hron verbindet. In diesem Gebiet sind uns zahlreiche befestigte Sitze aus dem 13.–14. Jhd. bekannt, von denen mehrere bis in die Neuzeit hinein überdauerten. Ihre Gründung unterstreicht einerseits die Bedeutung dieser Region im Rahmen Ungarns, andererseits deutet sie unmißverständlich auf den Prozeß der Ausgliederung des kleinen Landadels hin. Auf die genauere Erkenntnis dieser Gesetzmäßigkeiten zielt die bereits begonnene gründliche Landesaufnahme ab, welche die Beziehung der befestigten Sitze zu den übrigen Siedlungsformen, den Sakralbauten und Friedenhöfen einwandfrei bestimmen sollte.

Abbildungen:

- Abb. 1. Gesamtplan der Lokalität.
- Abb. 2. Ansicht der freigelegten Bauereste.
- Abb. 3. Keramik des sgn. Prager Typs, 6.–8. Jhd.
- Abb. 4. Obj. 2 – Grubenhaus, gestört durch den turmartigen Bau, 12./13. Jhd.
- Abb. 5. Obj. 2 – Auswahl keramischer Funde.
- Abb. 6. Raum Nr. 6 – Kellereingang, 14.–15. Jhd.
- Abb. 7. Raum Nr. 2 – Topf, gefunden am Fußboden, 15./16. Jhd.
- Abb. 8. Raum Nr. 6 – Topf aus der Ablagerung des 16. Jhdts.
- Abb. 9. Raum Nr. 5 – Mörser aus Bronze, 17. Jhd.
- Abb. 10. Auswahl der Glaswarenfunde, 16.–17. Jhd.
- Abb. 11. Raum Nr. 2 – Kachel mit der Darstellung von Mariä Verkündigung.
- Abb. 12. Raum Nr. 6 – Brunnen mit Wandstrebe aus Holz, 17.–18. Jhd.

